

## הרב אליהו ליפשיץ

### ביאור סוגיית "כיבוי הנר מפני דבר אחר" (דף כב, א)

- א. סוגיית הגמרא
- ב. הסבר הסוגיה בדין מכשירין
  - 1. שיטת הרמב"ן
- ג. הסבר הסוגיה בדין מלאכה להנאת הגוף
  - 1. שיטת רבינו אלחנן
  - 2. שיטת הרא"ש
- ד. הסבר הסוגיה בדין מלאכת כיבוי
  - 1. שיטת הרא"ה
  - 2. שיטת המאירי
  - 3. שיטת הרמב"ם
- ה. פסק ההלכה בסוגיה
- ו. סיכום

#### א. סוגיית הגמרא

בשלהי פרק שני מובאת סוגיה העוסקת בדין "כיבוי הנר מפני דבר אחר". בסוגיה קצרה זו תלויות כמה וכמה מסוגיות המפתח של גדרי היתר מלאכה ביום טוב. בסוגיית הגמ' ובראשונים מתבארות הסוגיות הבאות:

א. "אוכל נפש" - הגדרת המושג: האם אכילה בלבד, או אף צרכי נפש נוספים.

ב. "לכסי - לכל צרכים".

ג. גדרי דין "מתוך".

ד. הגדרת "מכשירין".

ה. דין מלאכת כיבוי ביום טוב.

כמובן שאי אפשר למצות את הסוגיות הללו מתוך הגמ' בדף כב, אבל יש לעמוד על חידושי הראשונים בסוגיה באשר לדינים אלו.

במאמר זה אנסה לבאר את סוגיית הגמ' לאור דברי הראשונים, ולעמוד על חידושי הראשונים בסוגיה זו:

בעא מיניה אבא בר מרתא מאביי, מהו לכבות את הנר מפני דבר אחר? אמר לו: אפשר בבית אחר. אין לו בית אחר מאי? אפשר לעשות לו מחיצה. אין לו לעשות מחיצה מאי? אפשר לכפות עליו את הכלי. אין לו כלי מאי? אמר ליה: אסור.

איתיביה: אין מכבין את הבקעת כדי לחוס עליה, ואם בשביל שלא יתעשן הבית או הקדרה מותר. אמר ליה: ההיא רבי יהודה היא, כי קאמינא אנא לרבנן.

בעא מיניה אביי מרבה: מהו לכבות את הדלקה ביום טוב, היכא דאיכא סכנת נפשות לא קא מבעיא לי דאפילו בשבת שרי, כי קמבעיא לי משום אבוד ממון מאי? אמר ליה: אסור. איתיביה: אין מכבין את הבקעת כדי לחוס עליה, ואם בשביל שלא יתעשן הבית או הקדרה מותר. ההיא רבי יהודה היא, כי קאמינא אנא לרבנן.

בעא מיניה רב אשי מאמימר, מהו לכחול את העין ביום טוב, היכא דאיכא סכנה כגון רירא דיצא דמא דמעתא וקדחתא ותחלת אוכלא, לא מבעיא לי, דאפילו בשבת שרי, כי קמבעיא לי סוף אוכלא ופצוחי עינא מאי? אמר ליה: אסור. איתיביה: אין מכבין את הבקעת ושני ליה כדשנין. (ביצה כב, א)

הגמ' דנה בשלשה מקרים, ומקשרת את כולם למחלוקת רבנן ור' יהודה במקרה רביעי. הגמ' דנה בכיבוי הנר לצורך דבר אחר (תשמיש), כיבוי דלקה משום אבוד ממון, וכחילת עין משום חולי. הגמ' תולה בעיות אלו במחלוקת רבנן ור' יהודה בכיבוי בקעת כדי שלא יתעשן הבית או הקדרה.

נקודת הדיון אינה ברורה, שכן הגמ' מקשרת מספר נושאים, שלכאורה, אינם קשורים כלל. א. בכיבוי הנר לדבר אחר, הדיון, לכאורה, הוא בדין מתוך, האם מתוך שהותר כיבוי לצורך אוכל נפש הותר אף לצורך דבר אחר.

ב. בכיבוי דלקה משום איבוד ממון - הדיון אינו מובן כלל, וכי איבוד ממון מתיר עשיית מלאכה דאורייתא ביום טוב?

ג. בכחילת עין - הדיון אינו מובן, מדוע רבי יהודה מתיר כחילת העין? אוכל נפש אין כאן, ומכשירי אוכל נפש אין כאן. אף דין מתוך נאמר רק בדבר השווה לכל נפש, וצרכי רפואה אינם שווים לכל נפש. וכי תימא שצרכי רפואה מוגדרים כדבר השווה לכל נפש, אכתי קשה, הרי כחילת העין היא שבות של צובע, והיכן מצאנו צביעה לצורך אוכל נפש, שניתן לומר מתוך שהותרה מלאכת צביעה לצורך אוכל נפש, מותרת היא אף שלא לצורך אוכל נפש?<sup>1</sup>

ד. בעישון הבית - ניתן להבין שהדיון הוא בדין מתוך. מתוך שהתירו כיבוי לצורך אוכל נפש, נתיר כיבוי לצורך מקום שהיה נח ונעים ביום טוב.

ה. בעישון הקדרה - עישון הקדרה הוא, לכאורה, מלאכת אוכל נפש קלאסית, שהרי הוא מכבה כדי שתבשילו לא ישרף, ויהיה לו אוכל ביום טוב. וצריך להבין מדוע הגמ' אומרת שלרבנן אסור לכבות?

ו. מחלוקת רבנן ור' יהודה - רבנן ור' יהודה נחלקו בדין מכשירי אוכל-נפש, וצריך עיון הקשר בין מחלוקתם לבין כל המקרים הנידונים בסוגיה.

<sup>1</sup> עיין בשו"ת אבני נזר (סי' תט אות ה) המעלה אפשרות לומר מתוך שהתירו צביעה בשחיטה, לשיטת רב, נתיר צביעה לצורך רפואת העין (ע"ש שלא אמרינן מתוך באיסור שבות. אולם דבריו צ"ע, אם אמרינן מתוך באיסור דאורייתא, מדוע לא נאמר באיסור דרבנן. ואף ראייתו אינה מוכחת, שאני התם שיש גזרה מפורשת של חכמים).

הראשונים מתמודדים עם השאלות הללו, והם מעלים בעיות נוספות ביחס בין הסוגיה לשתי סוגיות אחרות:

א. סתירה בין הסוגיה לבין הגמ' בכתובות ז, א. הגמ' בכתובות אומרת: "רב פפא משמיה דרבא אמר: ביו"ט שרי [לבעול בעילת מצוה, תוך כדי עשיית חבורה] בשבת אסור. אמר ליה רב פפי לרב פפא: מאי דעתיך מתוך שהותרה חבורה לצורך הותרה נמי שלא לצורך, אלא מעתה מותר לעשות מוגמר ביו"ט, דמתוך שהותרה הבערה לצורך הותרה נמי שלא לצורך! אמר ליה: עליך אמר קרא 'אך אשר יאכל לכל נפש' - דבר השוה לכל נפש". מוכח מהגמ' בכתובות שתשמיש הוא "צורך כל נפש" ואמרינן בו "מתוך", ואילו בסוגייתנו אומרת הגמ' שאסור לכבות את הנר לצורך דבר אחר, זאת אומרת שלא אמרינן "מתוך" בתשמיש.

ב. פסיקת ההלכה - הגמ' לקמן (דף כח) פוסקת שהלכה כר' יהודה המתיר מכשירי אוכל נפש. ואילו בסוגיה דידן משמע שהלכה כרבנן.

מצינו בראשונים שלוש דרכים מרכזיות להסבר הסוגיה:

א. מחלוקת רבי יהודה ורבנן בסוגיה זהה למחלוקתם בדף כח, א, כל הדיון בסוגיה הוא בדין מכשירי אוכל נפש בלבד.

ב. מחלוקת רבי יהודה ורבנן היא בדרשת "'אך אשר יאכל לכל נפש הוא לבדו יעשה לנפשי' - לכל צרכיכם". רבי יהודה דורש "'לכס' - לכל צרכיכם", ורבנן אינם דורשים דרשה זו. לרבי יהודה הדורש "'לכס' - לכל צרכיכם", מותר ביום טוב לעשות מלאכות לצורך מכשירי אוכל נפש, ומותר לעשות מלאכות לצורך הנאת הגוף. לרבנן שאינם דורשים דרשה זו, מותר לעשות רק מלאכות לצורך אוכל נפש, ואסור לעשות מלאכות לצורך מכשירי אוכל נפש, וכן הדין לגבי מלאכות לצורך הנאת הגוף.

ג. מחלוקת רבי יהודה ורבנן היא מחלוקת בדין מלאכת כיבוי ביום טוב, ואין מחלוקת בין רבנן לבין רבי יהודה לגבי צרכי הגוף. גם רבנן וגם רבי יהודה מתירים מלאכות לצורך הנאת הגוף<sup>2</sup>, מחלוקתם היא בדין מלאכת כיבוי, רבנן סוברים שמלאכת כיבוי איננה מוגדרת כמלאכת אוכל נפש ואסורה היא ביום טוב, ורבי יהודה מתיר מלאכת כיבוי מהריבוי "'לכס' - לכל צרכיכם".

## ב. הסבר הסוגיה בדין מכשירי

### 1. שיטת הרמב"ן

ראש וראשון לראשונים המסבירים את הדיון בסוגיה בדין מכשירי, הוא הרמב"ן במלחמות (יא, א בדפי הרי"ף):

ואלו הסוגיות מצריכות לומר שאע"פ שנפסקה הלכה כרבי יהודה לא סמכו עליה לגמרי, אלא שבאותן הדברים שהם עיקר מכשירי גוף האוכל כגון גריפת התנור - התירו לגמרי, במקום דלא אפשר שלא יחרוך, שאם אתה מחמיר עליו לפניך מן שורת הדין אתה מונעו לגמרי משמחת יום טוב.

<sup>2</sup> כמובן, לא מדין "לכס" אלא מפאת הגדרת צרכי הגוף כחלק מהמושג "אוכל נפש".

ודברים שאינן עיקר אוכל נפש אלא שהם צריכין, כגון כבוי הבקעת שלא יתעשן הבית במקום שצריך לאכול שם, או כבוי הדליקה משום אבוד כלי תשמישו שאוכל בהם - אסורין לגמרי בין להורות בין לעשות בהן מעשה בייחוד, וכ"ש לכבות את הנר מפני דבר אחר. אע"פ שהתשמיש צורך כל נפש וראוי להתיר בו מלאכה, כדאיתא בכתובות, מכשירין אסורין. **הא לדברי רבי יהודה כל שהוא דבר הדוחה יום טוב אף מכשירין מותרין הן.** וכן הכוחל את העין מכשירין של הנאת הגוף המותרת ביום טוב ראשון הוא. ור' יהודה דאמר 'לכם לכל צרכיכם' מותר, ולא (נאמר) [ב"ח: נסמכו] על דברי רבי יהודה, והתירו בשני, לעשות סייג בהיתירו של רבי יהודה.

ודברים שהם מכשירי אוכל נפש אלא שאין צריכין כל כך, כגון סכין שעמדה שאפשר בשאלה, שהרי מצויין לכל, והוליך בהמה אצל סכין או סכין אצל בהמה - מותר על ידי שינוי. דכיון דאפשר בשינוי לא שרינן ליה בענין אחר, אלא שאין מורין משום דשכיחי ולא אתי למנועי משמחת יום טוב. זהו דעת רבינו הגדול ז"ל וכן דעת רבינו חננאל ז"ל ולפיכך דורשין בכלל הלכה כרבי יהודה במכשירין ובפרטן מחלקין בהם הכל לפי מה שהוא ענין.

הרמב"ן מבאר שהסוגיה עוסקת בדין מכשירין. רבי יהודה מתיר לכבות הנר מפני דבר אחר, לכבות הדליקה, לכבות הבקעת, ולכחול את העין, כיוון שכולם מכשירין המותרים ביום טוב. רבנן אוסרים מדאורייתא בכל המקרים הללו, כיוון שלדעתם מכשירי אוכל נפש אסורין מהתורה.

האמוראים בסוגיה מכריעים כשיטת רבנן, למרות שבדף כח פסקנו כשיטת רבי יהודה, כיוון שלמרות שמדאורייתא אנו פוסקים כרבי יהודה, מדרבנן אנו מחלקים בין שלושה סוגים של מכשירין:

1. מכשירין שהם "עיקר מכשירי גוף האוכל" - כגון לחתות גחלים מהתנור - מותר לכתחילה.
2. "מכשירי אוכל נפש אלא שאין צריכין כל כך" - כגון השחזת סכין, שהרי אפשר בשאלה - מותר בשינוי, ואין מורין כן.
3. מכשירין "שאינן עיקר אוכל נפש אלא שהם צריכין" - כיבוי הנר, כיבוי הבקעת - אסורין מדרבנן.

לפי זה ניתן לבאר את הסוגיה. הסוגיה כולה דנה בסוג השלישי של מכשירין - מכשירי אוכל נפש אלא שאין צריכין כל כך - שלהלכה הם מותרים מדאורייתא, ואסורים מדרבנן. נבאר את המקרים בגמ' אחד לאחד:

כיבוי הנר מפני דבר אחר - תשמיש הוא צורך כל נפש, לכן הוא נכלל בקטגוריה הכללית של "אוכל נפש". כיבוי הנר שהוא מכשיריו, מותר לשיטת רבי יהודה, ואסור להלכה כיוון שתשמיש אינו "עיקר אוכל נפש".

כיבוי הבקעת שלא יתעשן הבית - מדובר במקרה שהבית משמש מקום אכילה, ולרבי יהודה הוא בכלל מכשירין המותרים. להלכה אסור, כיוון שמקום אכילה "אינו עיקר אוכל נפש".

כיבוי הבקעת שלא יתעשן הקדרה; כיבוי הדליקה - מדובר במקרה שהאדם מכבה את הדליקה להצלת כלי תשמישו שאוכל בהם<sup>3</sup>, לרבי יהודה הוי בכלל מכשירין המותרים, אך להלכה אסור, כיוון שמקום אכילה וכלים אינם "עיקר אוכל נפש".  
 כחילת העין - ראייה תקינה ללא כאבים, הרי היא הנאת הגוף הכלולה ב"אוכל נפש", כחילת העין שהיא מכשיריה, מותרת לרבי יהודה, ואסורה להלכה, שהנאת הגוף איננה "עיקר אוכל נפש".

### החידושים העולים מפירוש הרמב"ן לסוגיה

החידוש המרכזי של הרמב"ן הוא בהגדרת המושג "אוכל נפש". לדעת הרמב"ן "אוכל נפש" אינו כולל צרכי אכילה בלבד, אלא כולל בתוכו אף את הנאות הגוף וצרכיו. ניתן להוכיח הבנה זו, שאינה מפורשת בדבריו, מתוך שתי הלכות שהרמב"ן כותב. הרמב"ן כותב שלדעת רבי יהודה "כל שהוא דבר הדוחה יום טוב (אפילו תשמיש) אף מכשיריו מותרין הן". וכן כותב הרמב"ן: "וכן כחילת העין מכשירין של הנאת הגוף המותרת ביום טוב". הרמב"ן מגדיר תשמיש כדבר הדוחה יום טוב. כמו כן מגדיר הרמב"ן, שרפואת העין היא "הנאת הגוף המותרת ביום טוב".

שני המונחים הללו, שתשמיש הוא דבר הדוחה יום טוב, ושרפואת העין היא "הנאת הגוף המותרת יום טוב". צריכים תלמוד. אוכל נפש הוא הנאה המותרת ביום טוב, אוכל נפש דוחה יום טוב, אבל מנין שהנאות הגוף נוספות דוחות יום טוב? אלא על כרחך שהנאות אלו כלולות ב"אוכל נפש"<sup>4</sup>.

(אין לומר שלדעת הרמב"ן הנאות אלו אינן כלולות ב"אוכל נפש", אבל מותרות הם מריבוי של "לכס", שכן לאורך כל פירושו אין הוא דורש מ"לכס" צרכי הגוף אלא מכשירי אוכל נפש בלבד.

כמו כן, אי אפשר לומר שלדעת הרמב"ן מלאכות אלו הותרו מדין "מתוך"<sup>5</sup>, שכן "מתוך" מותר לבצע מלאכה מסויימת שהותרה לצורך, אך אינו מגדיר צורך מסויים או הנאה מסויימת כדבר הדוחה יום טוב<sup>6</sup>).

3. צריך עיון מה החילוק בין סכין, שהרמב"ן כוללו בתוך "מכשירי אוכל נפש אלא שאין צריכין כל כך", וממילא מותר בשינוי, לבין כלי תשמישו, שכלולים בתוך "דברים דאינן עיקר אוכל נפש", וממילא אסורין מדרבנן. כנראה צריכים לומר, שבלי סכין אין הוא יכול להכין את האוכל כלל, אבל ללא כלי אכילה ניתן לאכול בצורה פחות נעימה ואסתטית.

4. מכאן מוכח שתשמיש מוגדר כ"אוכל נפש". אולם בגמ', שהרמב"ן מציין, (כתובות ז, א) מפורש, שחבורה בביאת מצוה הותרה מדין מתוך, ולא מפאת ההיתר הכללי של מלאכת אוכל נפש.

ניתן ללכת באחד משני כיוונים כדי להתמודד עם בעיה זו:

א. לדעת הרמב"ן דין "מתוך" ודין הנאת הגוף כחלק מ"אוכל נפש" הוא דין אחד.

ב. לדעת הרמב"ן הגמ' בכתובות לא דייקה. היתר של צרכי תשמיש הוא מדין "אוכל נפש", ורק דברים שאינם כלולים באוכל נפש, צריך להתירן מדין מתוך.

5. נפקא מינה גדולה בין היתר הנאות הגוף מדין 'מלאכת אוכל נפש', לבין היתר מדין 'מתוך' היא, ש'מלאכת אוכל נפש' מהווה היתר כללי לעשיית כל מלאכה לצורך הדבר, אך 'מתוך' אינו היתר כללי אלא רק היתר לעשיית מלאכה ספציפית באם אותה מלאכה ספציפית הותרה בפועל לצורך אוכל נפש ממש.

מדברי הרמב"ן למדים אנו מה מוגדר כהנאת הגוף המותרת ביום טוב מדין "אוכל נפש": תשמיש והסרת כאבי העין, נכללים הם ב"אוכל נפש", אך מאידך, מותר לרבי יהודה לכבות בקעת ודלקה, רק במקרה ש"לא יתעשן הבית מקום שצריך לאכול שם", משמע שמסתור מגשמים ושרב, אינו בכלל "אוכל נפש"<sup>7</sup>.

חידוש נוסף של הרמב"ן הוא בפסק ההלכה. לדעת הרמב"ן מדאורייתא מכשירי אוכל נפש ומכשירין של צרכי הגוף מותרים. לפיכך, מותר לכבות הנר מפני דבר אחר, לכבות הבקעת כדי שלא יתעשן הבית ולא יהיה לו מקום לסעודתו, לכבות הדלקה שלא ישרפו כלים הזקוקים לו לסעודתו, וכן מותר לכחול את עינו. מדרבנן כל הדברים הללו הם מכשירין של צרכים שאינן עיקר אוכל נפש, ואסורין.

### ג. הסבר הסוגיה בדין מלאכה להנאת הגוף

ישנם ראשונים הסוברים שרבי יהודה ורבנן בסוגיה לא נחלקו בדין מכשירי אוכל נפש, אלא הם נחלקו בדין "לכס". רבי יהודה מרבה מדין "לכס" גם מכשירי אוכל נפש וגם מלאכות לצורך הנאת הגוף. רבנן דורשים "לכס" למעט נכרים (כח, ב), לפיכך לדעתם גם מכשירי אוכל נפש, וגם מלאכות להנאת הגוף אסורים.

#### 1. שיטת רבינו אלחנן (המובא במרדכי סי' תרפא):

מהו לכבות - פי' רבינו אלחנן דקא מיבעיא ליה בבית שאין בו צורך יום טוב כלל אלא דר בבית אחר, אבל אם דר באותו בית ואין לו בית אחר לדור בו, אין לך צורך יום טוב גדול מזה, ומותר אפילו לרבנן דר' יהודה. וכן משמע הלשון דקאמר 'כי קא מיבעיא ליה משום איבוד ממון', משמע דאין כאן אלא איבוד ממון ולא צורך יום טוב, ולכך מדמי ליה למכשירי אוכל נפש כר' יהודה.

לדעת רבינו אלחנן, רבי יהודה מתיר מלאכת כיבוי אף לצורך הצלת ממון. הצלת ממון אינה כלולה באוכל נפש, ואף אינה כלולה במכשירי אוכל נפש, ועל כרחך שמחלוקת רבי יהודה ורבנן היא מחלוקת רחבה. רבי יהודה דורש "לכס" - לכל צרכיכם" ומתיר ביום טוב מלאכות לצרכי (הנאת) הגוף. רבנן אינם דורשין דרשה זו ומתירין מלאכות לצורך אוכל נפש בלבד.

לפי רבינו אלחנן נראה שביאור הסוגיה הוא כך:

כיבוי הנר מפני דבר אחר - אסור לרבנן, שתשמיש אינו נכלל באוכל נפש, ורבי יהודה מתיר מדין "לכס" - לכל צרכיכם".

6. לדוגמא, מדין "מתוך" ניתן לומר: מתוך שהתרנו חבורה לצורך (שחיטה), נתיר חבורה גם שלא לצורך אוכל נפש אלא לצורך תשמיש. אבל האם מדין "מתוך" נגדיר תשמיש כהנאה המותרת ביום טוב, ונתיר כל מלאכה לצורך תשמיש?!

ודאי שכחילת העין אינה מותרת מדין "מתוך", שהרי לא מצאנו צביעה או כתיבה לצורך.  
7. עיין לקמן בשיטת רבינו אלחנן, ובעמ' 43 שיטת הרמב"ם, שאף מסתור מגשמים ושרב נכלל בהיתר "מלאכת אוכל נפש".

כיבוי הבקעת שלא יתעשן הבית והקדרה, כיבוי הדלקה - אם הוא גר בבית או שהוא זקוק לקדרה ליום טוב, מותר לכבות, שכל הדברים הללו כלולים ב"אוכל נפש". אם אינו זקוק להם ליום טוב, לרבנן אסור, ולרבי יהודה מותר מדין "לכס".  
כחילת העין - מותרת לרבי יהודה מדין "לכס", ואסורה לרבנן, שהיא אינה מוגדרת כ"אוכל נפש".

### החידושים העולים מפירוש רבינו אלחנן לסוגיה

החידושים המרכזיים של רבינו אלחנן הם בגדרי מלאכת אוכל נפש, ובגדרי דין "לכס" בשיטת רבי יהודה. בשני תחומים אלו מרחיב רבינו אלחנן מאוד את היתר המלאכה ביום טוב:

בשיטת רבי יהודה מחדש רבינו אלחנן, שהצלה מאיבוד ממון מתירה עשיית מלאכה ביום טוב (זאת אומרת שאף צרכים פסיכולוגיים מוגדרים כיצרכים).

בשיטת רבנן סובר רבינו אלחנן שאף מקום מגורים נכלל בהיתר אוכל נפש<sup>8</sup>. רבינו אלחנן משנה את הגדרת המושג "אוכל נפש" - מחד גיסא מרחיב הוא את המושג, וכולל בו אף מקום מגורים, ומסתור מגשמים ושרב, אך מאידך גיסא מצמצם הוא את המושג, ואינו כולל תשמיש וכחילת עיניים ב"אוכל נפש" (שהרי רק רבי יהודה מתירם מדין "לכס")<sup>10</sup>. ניתן להסביר שתשמיש אינו צורך קיומי בסיסי, וכחילת עיניים הרי היא רפואה, ולפיכך אין היא צורך השווה לכל נפש<sup>11,12</sup>.

### 2. שיטת הרא"ש

גם הרא"ש סובר שמחלוקת רבנן ורבי יהודה בסוגיה היא בדין "לכס" - לכל צרכים. וזה לשונו של הרא"ש (סי' יט):

8. השווה לשיטת הרמב"ן, שלמרות שהוא מרחיב את המושג "אוכל נפש", אין הוא מתיר כיבוי לצורך מקום מגורים.

9. לא מפורש בדבריו, האם רבנן מתירים לכבות את הדלקה מדין אוכל נפש, ולדעתו אף צרכי הגוף מוגדרים כאוכל נפש, או שמא הוא מתיר מדין מתוך, מתוך שהותר כיבוי לצורך אוכל נפש הותר כיבוי אף לצורך מקום מגורים. דין מתוך אינו מוזכר בדבריו, ולכן לא נראה שכוונתו להיתר מדין מתוך. אמנם, מההשוואה של המרדכי בהמשך דבריו, לבנית בית בשיטת ר"י משמע כאפשרות השניה.

10. אמנם ניתן לדחות טענה זו, ולומר שלדעת רבינו אלחנן הכל נכלל ב"אוכל נפש", והסיבה שרבנן אוסרים כיבוי הנר לדבר אחר, וכחילת העין, מפני שהם מכשירין האסורים לדעת רבנן אף באוכל נפש ממש.

11. אמנם לפי המבואר בהערה קודמת, שניתן להבין את דברי רבינו אלחנן מדין "מתוך" אין ראיה. שהרי ניתן לומר שרפואה היא צורך השווה לכל נפש, ואעפ"כ כחילת עיניים אסורה, שלא מצאנו צביעה שהותרה לצורך.

12. [עיין במעליות טז עמ' 80-97 במאמר "מכשירי אוכל נפש", שם (עמ' 85-84) מבוארת שיטת המרדכי (ורבינו אלחנן) בדרך אחרת: בין לרבנן ובין לר' יהודה הותרה מלאכה לצורך הנאת הגוף, ובלבד שמדובר בהנאה ממשית (פיזית). הנאה נפשית, כאיבוד ממון, מוגדרת כמכשירין ("מדמי ליה למכשירי אוכל נפש") ומותרת רק לרבי יהודה. - הערת מערכת]

בעא מיניה אבא ב"ר מתנה מאביי: מהו לכבות את הנר ביום טוב מפני דבר אחר?... א"ל: אסור - אע"פ שהתירו בעילת מצוה על ידי מתוך, והכא נמי יתירו כיבוי לצורך בעילה ע"י מתוך שהותר כיבוי לצורך אוכל נפש כגון גריפת תנור או שלא תשרף הקדירה, י"ל בעילת מצוה שאני. **אי נמי כיבוי זה חשיב כמכשירי אוכל נפש**. איתיביה: אין מכבין את הבקעת בשביל לחוס עליה ואם בשביל שלא תתעשן הבית או שלא תתעשן הקדרה מותר. א"ל: ההיא רבי יהודה היא דאמר 'לכם לכל צרכיכם' כי קאמינא אנא לרבנן... ושמע מינה דלית הלכתא כי הא מתניתא אלא אסור לכבות את הדליקה בין לחוס עליה בין שלא תתעשן הקדירה והבית. והאי דאסור לכבות כדי שלא תתעשן הקדירה, היינו, באפשר להצילה מעישון בלא כיבוי, כגון שיסירנה מאש זה לבשלה על אש אחר. ואם אין לו אש וצריך לבשל קדירתו באש זה ואם לא יכבה תתעשן הקדירה - מותר לכבות לצורך אוכל נפש כמו שמותר לבשל ולאפות. ומיהו קשה דכל הנך אמוראי סברי כרבנן ולקמן פרק אין צדין פסקינן כרבי יהודה דמכשירין דאי אפשר שרו. ואפשר משום דאמרינן לקמן הלכה ואין מורין כן. אי נמי במידי דלאו אוכל נפש ממש החמירו טפי.

הרא"ש מבאר את היתרו של רבי יהודה לכבות הבקעת שלא תתעשן הבית, בדרך שונה מדרכו של הרמב"ן. ביאורו זה מוכיח, שלשיטתו, מחלוקת רבי יהודה ורבנן היא בהיתר צרכי הגוף ביום טוב. הרמב"ן שסבר כי מחלוקת רבנן ורבי יהודה היא בדין מכשירי אוכל נפש, היה מוכרח לפרש שכיבוי הבקעת הוא בשביל שלא יתעשן הבית שהוא אוכל בו. הרא"ש לא מדגיש נקודה זו, ועל כרחך שהוא סובר שלרבי יהודה כל צרכי הגוף מותרים מדין "לכם".

הרא"ש עוסק בעיקר בשאלה מדוע דין מתוך המתיר לחבול בביאה, כמפורש בגמ' בכתובות ז, א, אינו מתוך מתיר כיבוי הנר לצורך ביאה. על שאלה זו מביא הרא"ש שני תירוצים: "בעילת מצוה שאני, אי נמי כיבוי זה חשיב כמכשירי אוכל נפש".

בתירוץ הראשון מחלק הרא"ש בין בעילת מצוה לביאה שאינה של מצוה. בעילת מצוה הרי היא צורך חשוב שהותר מדין מתוך (ומותר אף לכבות את הנר לצורך ביאה זו), אבל ביאה שאינה של מצוה לא הותרה מדין מתוך<sup>13</sup>. רבי יהודה הסובר דין "לכם - לכל צרכיכם", מתיר אף ביאה שאינה של מצוה.

בתירוץ השני מתרץ הרא"ש שלמרות שביאה היא דבר השווה לכל נפש, ומתירין בשבילה מלאכות מדין מתוך, אי אפשר להתיר כיבוי הנר בשבילה, כיוון שכיבוי מפני דבר אחר הרי הוא מכשירין, האסורים לשיטת רבנן. רבי יהודה המתיר מכשירין, מתיר לכבות הנר מפני דבר אחר.

13. אולם קשה, מדוע הוצאת קטן לטייל הותרה מדין מתוך (כמבואר במשנה בדף יב, א ותוד"ה ה"ג), ואילו ביאה שאינה של מצוה אסורה. וצריך עיון.

ביאור הסוגיה על פי פירושו של הרא"ש הוא שרבנן אינם מתירי אוכל נפש, ואינם מתירי צרכי הגוף. מלאכות ביום טוב מותרות באחד משני מסלולים, או לצורך אוכל נפש, או מדין מתוך. לפיכך:

כיבוי הנר מפני דבר אחר - אסור או משום דהוי מכשירין, או משום שביאה אינה צורך כל נפש.

כיבוי הבקעת שלא יתעשן הבית והקדרה - מותר רק כשהאוכל עצמו ישרף, והוי צורך אוכל נפש.

כחילת העין - אסורה דלא הוי צרכי אוכל נפש.  
רבי יהודה מתיר את כל הדברים הללו, מדין "לכם - לכל צרכיכם".

### החידושים העולים מפירוש הרא"ש לסוגיה

"אוכל נפש" - לא מצאנו שהרא"ש מרחיב את המונח "אוכל נפש" מעבר לצרכי אכילה ממש. כשהוא רוצה להתיר מלאכה לצרכי הגוף הוא מתיר מדין מתוך.

"לכם" - לכל צרכיכם" - הרא"ש מביא את קושיית הרמב"ן, מדוע בסוגיין הגמ' פוסקת כרבנן, ואילו בדף כח, ב נפסק כרבי יהודה. מתרץ הרא"ש שני תירוצים: "ואפשר משום דאמרין לקמן הלכה ואין מורין כן. אי נמי במידי דלאו אוכל נפש ממש החמירו טפיי"<sup>14</sup>. הרא"ש פוסק שכל מכשירין, בין מכשירי אוכל נפש ובין מכשירין של צרכי הגוף המותרים מדין מתוך, מותרים מדאורייתא. משמע מפשטות דברי הרא"ש, שעקרונית אנו פוסקים כרבי יהודה, ומכשירי אוכל נפש, וצרכי הגוף מותרים מדאורייתא. רק מדרבנן אנו אוסרים מלאכה שלא לצורך אוכל נפש ממש<sup>15</sup>.

החידוש המרכזי העולה מדברי הרא"ש הוא בגדרי מכשירין ובגדרי מתוך. הרא"ש אוסר כיבוי הנר מפני דבר אחר, משום דהוי מכשירין. מאידך מתיר הרא"ש לכבות לצורך בישול: "ואם אין לו אש וצריך לבשל קדירתו באש זה ואם לא יכבה תתעשן הקדירה - מותר לכבות לצורך אוכל נפש, כמו שמותר לבשל ולאפות". נשאלת השאלה מה ההבדל בין כיבוי מפני דבר אחר שאסור, לבין כיבוי לצורך אוכל נפש שמותר?

לכאורה, ניתן היה לומר שאין הבדל ביניהם, ושני הכיבויים מכשירין הן, אלא שבמכשירי אוכל נפש התירו, ובמכשירין של צרכי הגוף החמירו (כחילוק שעושה הרא"ש בסוף דבריו: "במידי דלאו אוכל נפש ממש החמירו טפיי"). אולם הסבר זה אינו מתקבל, שכן את החילוק בין אוכל נפש ממש, שמתירין בו מכשירין, לבין מידי דלאו אוכל נפש ממש, שאין מתירין בו מכשירין, עושה הרא"ש בסוף דבריו רק כדי להסביר את הסתירה בין הסוגיות. משמע, שאת החילוק בין כיבוי הנר מפני דבר אחר לבין כיבוי הבקעת שלא תתעשן הקדרה, ניתן להבין אף ללא פרט זה.

14. עיין בקרבן נתנאל (אות ת), התולה את שני התירוצים בשני התירוצים שתירץ לעיל לגבי הסתירה מהגמ' בכתובות. לא הבנתי מה מכריחו להסביר כך.

15. עיין ברא"ה ד"ה בעא מיניה רב אשי מאמימר, ובעוד ראשונים, שמשמע מדבריהם שלמרות שלהלכה מכשירי אוכל נפש אסורים מדרבנן, צרכי הגוף אסורים מדאורייתא. שלהלכה "לכם" כולל מכשירי אוכל נפש, ואינו כולל צרכי הגוף.

אלא נראה להסביר שכיבוי לצורך דבר אחר הוא מכשירין, ואילו כיבוי לצורך אוכל נפש לא הוא מכשירין, אלא אוכל נפש ממש<sup>16</sup>. ההסבר הוא שבכיבוי תבשיל שלא ישרף, הכיבוי הוא ה"מייצר" את התבשיל, ובלי הכיבוי אין תבשיל. ואילו בדבר אחר, אין קשר פיזי בין הכיבוי לבין התשמיש, אלא הכיבוי מסיר מניעה צדדית המונעת תשמיש, ולכן הוא מכשירין. ניתן לדייק הסבר זה מלשונו של הרא"ש. הרא"ש כותב: "אי נמי כיבוי זה חשיב כמכשירי אוכל נפש". דוקא כיבוי זה של נר מפני דבר אחר חשיב מכשירין ולא כל כיבוי. דיוק נוסף מלשונו של הרא"ש: "ואם אין לו אש וצריך לבשל קדירתו באש זה ואם לא יכבה תתעשן הקדירה מותר לכבות לצורך אוכל נפש כמו שמותר לבשל ולאפות". הרי שהרא"ש משווה כיבוי האש לאפיה ובישול, שהן מלאכות אוכל נפש, ומגדיר את מלאכת הכיבוי כמותן.

מתוך ההבנה הזאת בדברי הרא"ש, מתחדשים מספר חידושים בגדרי מלאכת אוכל נפש: החידוש הראשון הוא בגדר מלאכת כיבוי. לדעת הרא"ש מלאכת כיבוי יכולה להיות מלאכת אוכל נפש גמורה, כמו בישול ואפיה. נפקא מינה לאדם הזקוק לאש קטנה, ויש לו רק אש גדולה, האם עדיף שיקטין את הגדולה, או עדיף להדליק אש חדשה. לדעת הרא"ש אין הבדל, ושתי הדרכים מותרות. אולם אם נאמר שכיבוי הוא מכשירין, עדיף להדליק אש חדשה ולא לכבות אש קיימת<sup>17</sup>. לפי זה דברי הרא"ש: "ואם אין לו אש וצריך לבשל קדירתו באש זה ואם לא יכבה תתעשן הקדירה מותר לכבות לצורך אוכל נפש כמו שמותר לבשל ולאפות", מתפרשים כפשוטם, שבפועל אין לו אש, ולא שאין לו יכולת לייצר אש. החידוש השני הוא בדין מתוך. מדברי הרא"ש, האוסר כיבוי הנר מפני דבר אחר, מוכח שלא אומרים מתוך להתיר מכשירין של הנאת הגוף. רק מלאכה שהגוף נהנה ממנה עצמה, הותרה מדין מתוך, אבל במלאכה המכשירה את הנאת הגוף, לא אמרינן מתוך<sup>18</sup>. החידוש השלישי הוא בדין מכשירין. הרא"ש בהסברו השני מסביר כי למרות שכיבוי הבקעת שלא ישרף התבשיל הרי הוא מלאכת אוכל נפש, כיבוי הנר מפני דבר אחר הרי הוא מכשירין. זאת אומרת שכל מלאכה המייצרת את האוכל היא מלאכת אוכל נפש. מכשירין היא מלאכה המהווה תשתית ליצירת האוכל<sup>19</sup>.

16. חילוק זה מפורש בדברי הרשב"א (כב, א ד"ה אין לו כלל): "כבוי לצורך אוכל נפש היינו אורחיה כבשרא אגומרי ומגופו של מעשה הוא וכן חבורה של בעילה, אבל כבוי הנר משום דבר אחר שאינו מצרכי התשמיש וזה דבר אחר ככבוי הבקעת בשביל שלא יתעשן הבית".

17. עיין מג"א (סי' תקיד ס"ק ב) הפוסק שעדיף להדליק אש חדשה.

18. עיין בקונטרס אחרון לגרש"ז (סי' תצה אות ד) המדייק מדברי הרא"ש שלא אמרינן מתוך מאוכל נפש למכשירי הנאת הגוף. הגרש"ז סובר שלרבי יהודה אומרים מתוך ממכשירי אוכל נפש למכשירין של הנאת הגוף, ולכן אמרינן, לרבי יהודה, מתוך מכיבוי הבקעת שלא ישרף תבשילו לכיבוי הנר לדבר אחר. אולם לפי הנאמר לעיל שכיבוי הבקעת שלא ישרף תבשילו הרי הוא אוכל נפש ממש, נראה לומר שאין אומרים מתוך אף ממכשירי אוכל נפש למכשירין של הנאת הגוף, ורבי יהודה מתיר כיבוי הנר משום "לכם - לכל צרכיכם".

19. עיין קונטרס אחרון לגרש"ז (שם) ואבני נזר (שם), הסוברים שאף כיבוי תבשיל שלא ישרף הוא בכלל מכשירי אוכל נפש. לפיכך הם מגדירים שכל מלאכה שלא מתבצעת בחפץ עצמו - כמו כאן שמכבים את הבקעת ולא את התבשיל - הוא מכשירין.

ההסבר הראשון ברא"ש אינו נזקק להגדרה זו, ולפיו ישנה הגדרה שונה למושג מכשירין. וכך מגדיר האבני נזר (או"ח סי' תט) שמכשירין הוא כשעושין מלאכה כעת, וההנאה מאוחרת יותר - כמו השחזת הסכין וההנאה היא אחר כך מהאוכל, או גריפת התנור, הקודם להנאת האכילה - אבל כשהמלאכה גורמת מיד להנאה, אין כאן מכשירין<sup>20</sup>. לפי ההבנה שכיבוי הנר מפני דבר אחר הוי מכשירין, הגדרת מלאכת אוכל נפש היא מלאכה המייצרת אוכל נפש, מלאכה המהווה תשתית ליצירת אוכל נפש הרי היא מכשירין.

#### ד. הסבר הסוגיה בדין מלאכת כיבוי

יש ראשונים המאמצים את ההבנה שמחלוקת רבנן ורבי יהודה בסוגיה איננה מחלוקת בדין מכשירין, אלא מחלוקת בדין "לכם - לכל צרכיכם", אבל הם ממקדים את המחלוקת במלאכת כיבוי. מלאכת כיבוי, לדעת הראשונים הללו, איננה מלאכת אוכל נפש, שהרי אין הכיבוי יוצר את האוכל נפש, אלא רק מסלק מניעה לאכילתו. לפיכך, רבנן שאינם דורשים "לכם - לכל צרכיכם", אוסרים מלאכת כיבוי. ולעומתם רבי יהודה הגם שהוא מסכים שמלאכת כיבוי איננה מלאכת אוכל נפש, הוא מתירה מדין "לכם".

#### 1. שיטת הרא"ה

כתב הרא"ה (ד"ה בעא מיניה אבא בר מרת) :

הא ודאי מותר לו לעשות מלאכה לצורך דבר אחר מדין תורה מיהת, דדבר אחר צורך היום הוא, אלא מתוך שאין כבוי הנר מלאכה בגופו של דבר אלא שהוא נהנה בסילוק הנר לפיכך נסתפק לו, והוא הדין אפילו בגופו של אוכל נפש בענין זה.

לדעת הרא"ה אין מחלוקת בין רבנן לר' יהודה בענין מלאכות לצורך הנאת הגוף, לכולי עלמא צרכי הגוף נכללים בהיתר מלאכת אוכל נפש, ומותרים הם (לפחות מדאורייתא) ביום טוב. מחלוקת רבנן ור' יהודה היא במלאכת כיבוי שהיא איננה מלאכה בגופו של דבר, אלא מלאכת סילוק, ולפיכך היא איננה מוגדרת כמלאכת אוכל נפש. ר' יהודה מתיר מלאכת כיבוי ביום טוב, מדין "לכם", ורבנן שאינם סוברים דין "לכם" אוסרים מלאכת כיבוי מדאורייתא.

לפי הסברו של הרא"ה הסוגיה מתבארת היטב. כל המקרים בסוגיה הם מקרים שהמלאכה אינה מתבצעת בגופו של דבר, לכן אין המלאכה מוגדרת כמלאכת אוכל נפש. בכיבוי הנר לצורך דבר אחר המלאכה מתבצעת בנר והתוצאה שלה היא היתר לדבר אחר, וכן בכיבוי הבקעת והדלקה, ואפילו כשמכבה להציל את תבשילו. גם בכחילת העין המלאכה אינה מתבצעת בגוף הדבר, שהרי "אין זה רפואת חולי, שהרי עתיד הוא להתרפאות אלא שמחזק עכשיו ראותו, והרי זה צורך אוכל נפש שיראה ויתאוה, אלא שהיא מלאכה שאינה נעשית

---

20. עיין קונטרס אחרון לגרש"ז (סי' תצט אות ה) שהביא הסבר אחר. ועיין באבני נזר (שם) שדחה את הסברו.

בגוף אוכל נפש ממש אלא חוץ ממנו והיא מגעת לו שהוא מסתייע בכך" (לשון הרא"ה בד"ה בעא מיניה רב אשי מאמימר).

### החידושים העולים מפירוש הרא"ה לסוגיה

שני חידושים מרכזיים מתחדשים בסוגיה על פי הרא"ה, אחד בגדרי מלאכת אוכל נפש, ואחד בגדרי מלאכת כיבוי. בגדרי מלאכת אוכל נפש, מתחדש לדעת הרא"ה, שצרכי הגוף כלולים בהגדרת אוכל נפש, ומותרים הם "מדין תורה מיהת" (שם). תשמיש, וכל הנאה כדוגמתו הינם צרכי הגוף המותרים ביום טוב, ואם עושה הוא מלאכה ליצירתם, היא מוגדרת מלאכת אוכל נפש ומותרת היא מדין תורה מיהת. אולם, מסתור משרב ומגשמים ובריאות העין, אינם כלולים במלאכת אוכל נפש (כך מדויק מד"ה בעא מיניה אביי מרבה ומד"ה בעא מיניה רב אשי מאמימר).

בגדרי מלאכת כיבוי מתחדש לדעת הרא"ה, שכיבוי איננו מלאכת אוכל נפש, ואסור (לדעת רבנן) לכבות אף לצורך אוכל נפש ממש, "וה"ה אפילו בגופו של אוכל נפש בענין זה". בסוגיית עישון הפירות (כג, א ד"ה רבא אמר) מצמצם הרא"ה את איסור כיבוי ביום טוב:

שרי (לעשן הפירות, ואין כאן איסור כיבוי) מידי דהוה באבישרא אגומרי - פי' דשארי ואף על גב דמכבה, לפי שאע"פ שאינו נהנה מגופה של מלאכה נהנה הוא בשעה שאותה מלאכה נעשת, ומתוך הנאתו נעשית אותה מלאכה של הכיבוי בשעת הנאתו, מה שאין כן בכיבוי בקעת שאין הנאתו בשעת כיבוי כלל אלא אחר כך הוא נהנה בסילוק המלאכה וזה אסור.

לדעת הרא"ה אין איסור בכל מלאכת כיבוי. שהרי כשנהנה בשעת המלאכה, המלאכה מוגדרת כמלאכת אוכל נפש<sup>21</sup>. רק כאשר ההנאה באה אחר כך, אין הכיבוי נחשב מלאכה בגופו של דבר ואינו מוגדר כמלאכת אוכל נפש.

לפיכך נראה, שאף שאסור לכבות את הבקעת כדי להציל את התבשיל, מותר להקטין את האש, כדי לבשל על אש קטנה, המתאימה לבישול ארוך.

## 2. שיטת המאירי

גם המאירי נוקט בשיטה, שהדיון בסוגיה הוא דיון במלאכת כיבוי:

מי שהיתה לו נר דולקת בחצרו ורצה להעלים את אורה מתוך קדשתו... הכבוי אסור לו על כל פנים אפילו אין לו דרך אחרת אלא יבטל הוא ויעמוד הנר במקומו.

וכן אין מכבין הבקעת, אפילו שלא לעשן את הקדרה, ר"ל את התבשיל, או שלא לעשן את הבית, אף על פי שצריך לו לאוכל נפש, כגון שאם לא יכבה

21. אולם קשה, מדוע הגמ' (שבת קלד, א) אוסרת למתק את החרדל ע"י כיבוי גחלת של עץ לתוכו.

יצטרך לצאת מן הבית מתוך העשן. וכל שכן אם היה בא לכבות מצד שהוא חס עליה שלא תכלה. וכן אסור לכבות את הדליקה ביו"ט כל זמן שאין שם סכנת נפשות, ואפילו לצורך אוכל נפש, כגון להציל מאכלו. שלא תאמר, הואיל ומלאכת אוכל נפש מותרת, יהא הכבוי מותר. **שאינ הכבוי מותר לעולם** אפילו למכשירי אוכל נפש, והוא שאסרנוהו אפילו היה עושהו שלא להתעשן הקדירה כמו שביארנו...

שמה תאמר, היאך לא נתירהו למכשירי אוכל כגון שלא לעשן את הקדירה וכו', והלא אמרו בפרק הבא (כת, ב): 'לכם לכל צרכיכם' - לרבות את המכשירין, ולדעת ר' יהודה שהלכה כמותו? ואם מפני שאמרו הלכה ואין מורין כן, הרי דרשה רבה בשם רב חסדא והלכה למעשה אמרו סכין שעמדה מותר לחדדה!

יש לפרש, שלא נאמר כן אלא במכשירין שיש בהן צורך אוכל נפש קצת לתיקון האוכל, אבל **מכשירין שאיננו צריך לאוכל כלל אלא שהוא צריך לו שלא לקלקלו אינו מותר**. ואף על פי שהותר הכבוי בבשרא אגומרי, אין זה כלום דבבשרא אגומרי, לגחלים לוחשות אנו צריכין, והכבוי על כרחנו הוא בא, אבל **כבוי בידיים לעולם לא הותר, הואיל ואין גוף הכבוי מכשיר האוכל לעולם אלא שמונעו מלהתקלקל**. וכן אמרו שאין ממתקין את החרדל בגחלת של עץ, מפני שהוא מכבה, שהרי אין תקון האוכל ומתוקו בא מחמת הכבוי, אלא בשביל לחישת הגחלים וחוזק חמימותה, והכבוי בא מאליו ומתוך כך לא הותר הכבוי אף למכשירי אוכל נפש. זו היא שיטתנו.

שיטת המאירי, היא כאמור דומה לשיטת הרא"ה, שהסוגיה דנה בדין מלאכת כיבוי ביום טוב.

נקודה אחרת איננה ברורה כל צרכה בשיטת המאירי. האם היתר מלאכה לצרכי הגוף, הוא מדין 'מתוך', או מהדין, שצרכי הגוף כלולים במושג "אוכל נפש".

#### החידושים העולים מפירוש המאירי לסוגיה

מהמאירי עולה חידוש בדין מלאכת כיבוי. בשיטת הרא"ה ראינו שאם הנאתו היא בזמן הכיבוי, הכיבוי מוגדר כמלאכת תיקון, ומותר הוא ביום טוב. המאירי חולק, ולדעתו הכיבוי אסור אף במקרה זה. המאירי מסביר שמותר לצלות בשרא אגומרי, כיוון "דבבשרא אגומרי לגחלים לוחשות אנו צריכין, והכבוי על כרחנו הוא בא, אבל כבוי בידיים לעולם לא הותר, הואיל ואין גוף הכבוי מכשיר האוכל לעולם אלא שמונעו מלהתקלקל"<sup>22</sup>. לדעת המאירי אסור אף להנמיך אש לבישול ממושך. כשם שאסור לכבות, למרות שאין לו אש חלופית לבשל עליה.

22. [המאירי מגדיר כיבוי כמכשירין וסובר שמכשירין כאלו שרק מונעים היזק לא הותרו - משמע, שיכול להיות שיש מניעת נזק שהותרה והיא לא תוגדר כמכשירין. וצ"ע. - הערת מערכת]

### 3. שיטת הרמב"ם

גם הרמב"ם הלך בשיטה זו, של הרא"ה והמאירי, וז"ל הרמב"ם פ"ד מהלכות יום טוב הל' ב, ד-ו:

אף על פי שהותרה הבערה ביום טוב - שלא לצורך אסור לכבות את האש אפילו הובערה לצורך אכילה, שהכבוי מלאכה ואין בו צורך אכילה כלל, וכשם שאין מכבין את האש כך אין מכבין את הנר ואם כבה לוקה כמי שארג או בנה (הלכה ב).

אין מכבין את הדליקה כדי להציל ממון ביום טוב כדרך שאין מכבין בשבת אלא מניחה ויוצא, ואין מכבין את הנר מפני תשמיש המטה אלא כופה עליו כלי או עושה מחיצה בינו לבין הנר או מוציאו לבית אחר, ואם אינו יכול לעשות אחת מכל אלו הרי זה אסור לכבות ואסור לשמש עד שתכבה מאליה (הלכה ד).

אין מעשנין בקטרת ביום טוב מפני שהוא מכבה, ואפילו להריח בה ואין צריך לומר לגמר את הבית ואת הכלים שהוא אסור, ומותר לעשן תחת הפירות כדי שיוכשרו לאכילה כמו שמותר לצלות בשר על האש, וממתקין את החרדל בגחלת של מתכת אבל לא בגחלת של עץ מפני שהוא מכבה, ואין מכבין את האש כדי שלא תתעשן הקדרה או הבית (הלכה ו).

הרמב"ם מביא את סוגייתנו בפרק ד' תוך כדי דיון במלאכת כיבוי, ומוכח מכך שהוא מפרש את הסוגיה בדרכם של הרא"ה והמאירי.

### החידושים העולים מפסק הרמב"ם

כדי לעמוד על דברי הרמב"ם, יש לעיין בסידור ההלכות. הגמ' בדף כב, א דנה בשלוש דוגמאות של כיבוי ביום טוב: א. כיבוי מפני דבר אחר. ב. כיבוי בקעת שלא תתעשן הקדרה והבית. ג. כיבוי דליקה להצלת ממון. הרמב"ם מביא את דין כיבוי להצלת ממון, ולדבר אחר בהלכה ד'. בהלכה ה' הוא מפליג לעניינים אחרים. בהלכה ו' בראשיתה הוא מדבר בכיבוי לצורך אכילה, ורק בסופה הוא חוזר לדין שלא תתעשן הבית והקדרה. יש להבין מדוע סידר הרמב"ם את ההלכות בצורה תמוהה זו.

ניתן לבאר שבהלכה ב' הרמב"ם מסביר שמלאכת כיבוי היא איננה מלאכת אוכל נפש, ואסורה ביום טוב, בין שנעשית לצורך אוכל נפש, ובין שנעשית שלא לצורך אוכל נפש. את ההלכות חילק הרמב"ם בין הלכות שלא לצורך אוכל נפש - סילוק פי הנר למעלה, סילוק השמן, וכיבוי הנר על ידי טלטולו (הל' ג-ה), לבין הלכות העוסקות בכיבוי לצורך אוכל נפש (הלכה ו). בהלכה זו פוסק הרמב"ם שמותר לעשן תחת הפירות, כיוון שאינו מכבה בידיים<sup>23</sup>, אך אסור לכבות גחלת של עץ לתוך החרדל כדי למתקה, למרות שזו מלאכה לצורך אוכל נפש, שהרי מלאכת כיבוי אסורה אף לצורך אוכל נפש.

23. הטעם אינו מפורש ברמב"ם, אבל כך נראה מההשוואה לבשרא אגומרי (צליית בשר על האש).

את המקרים של סוגייתנו מפצל הרמב"ם: במסגרת הדוגמאות של כיבוי שאינו של אוכל נפש, מביא הרמב"ם הצלת ממון מפני הדלקה, וכיבוי מפני דבר אחר. במסגרת הדיון בכיבוי של אוכל נפש, מביא הרמב"ם את דין כיבוי הבקעת שלא תתעשן הקדרה או הבית. מוכח מכאן שלדעת הרמב"ם תשמיש אינו כלול ב"אוכל נפש", ואילו מקום מגורים כלול הוא ב"אוכל נפש".

ניתן להוכיח בצורה ברורה, ששיטת הרמב"ם היא שצרכי הגוף כלולים ב"אוכל נפש" מתוך דבריו על רחיצה, סיכה וחימום ביום טוב. וכך פוסק הרמב"ם (הל' יום טוב פרק א' הלכה טז):

**רחיצה וסיכה הרי הן בכלל אכילה ושתייה ועושין אותן ביום טוב, שנאמר 'אשר יאכל לכל נפשי לכל שצריך הגוף.**

וכן כותב הרמב"ם בפירוש המשנה (פרק ב משנה ה) לענין מבעיר מדורה להתחמם<sup>24</sup>:

ואוסרים ב"ש שיבעיר אדם אש להתחמם בו לפי שעיקרה ממה שאמר 'אך אשר יאכל לכל נפשי אינו נכנס תחתיו הנאות הגוף מבחוץ. ובית הלל אומרים כמאמר השם 'אך אשר יאכל לכל נפשי - כלל הנאות הגוף כולם.

הנה מפורש בדבריו שצרכי הגוף כלולים בדין אוכל נפש. לפיכך, יוצא מכל האמור, שלדעת הרמב"ם המושג "אוכל נפש" הוא נרחב ביותר וכולל בתוכו, את כל מערכת צרכי הבסיסיים של האדם: אכילה, רחיצה, חימום, כלי אכילה ומקום מגורים להגנה מגשמים ושרב. כמו כן נראה מסברא שאף קירור בימים החמים, נכלל בקטגוריה של "אוכל נפש". אמנם, תשמיש אינו חלק ממערכת הצרכים הקיומיים של האדם, ואסור לעשות מלאכה בשבילו, למרות שהוא שווה לכל נפש<sup>25</sup>.

## ה. פסק ההלכה בסוגיה

הראשונים והפוסקים נחלקו בפסק ההלכה בסוגיה. מחלוקתם היא בשתי נקודות:  
א. האם לפסוק את הסוגיה כפשוטה.  
ב. כיצד לפרש את הסוגיה.

יש ראשונים שפסקו כנגד פשטות הגמ'. חלקם פסקו הלכה כרבי יהודה (ראב"ד ועוד ראשונים), וחלקם פסקו שאין מורין הלכה כרבי יהודה (בעל המאור, דעה ברא"ש). דעה זו קיימת אף בין הפוסקים: ה"ט"ז (סי' תקיד ס"ק ב) פוסק שאין ליחיד המכבה את הנר מפני דבר אחר חטא. והביאור הלכה (שם ד"ה או) מביא, שהאחרונים חלקו על ה"ט"ז, ואין לסמוך עליו אלא ביום טוב שני של גלויות. ויש אומרים שאין לסמוך אלא ביום טוב שני של גלויות, וליל טבילה או יצרו מתגבר עליו.

24. הסיבה שבמשנה תורה הרמב"ם אינו כותב שהבערה מותרת מדין "אוכל נפש", היא שהרמב"ם פוסק (א, ד) שהבערה הותרה אף שלא לצורך כלל, ולכן אין משמעות לכך שחימום נכלל ב"אוכל נפש".

25. יש להעיר, שהמושג "דבר השווה לכל נפש" לא מוזכר ברמב"ם בהלכות שבת יום טוב.

רוב הראשונים פסקו את סוגייתנו להלכה. ונחלקו הפוסקים כיצד לפסוק למעשה: המחבר פוסק כשיטת הרי"ף והרמב"ם, שאסור לכבות את האש אף להצלת תבשילו. ולעומתו, הרמ"א פוסק שמותר לכבות לצורך סעודתו, ולצורך מקום סעודתו. המג"א (סי"ב) פוסק שלמרות שמותר לכבות לצורך תבשילו, עדיף להדליק אש חדשה קטנה יותר, שלא תשרוף את התבשיל, ולא לכבות אש קיימת.

## ו. סיכום

בסוגיה זו עסקנו בדינים הבאים:

1. הגדרת "אוכל נפש".
  2. "לכם - לכל צרכיכם".
  3. מכשירין.
  4. "מתוך".
  5. מלאכת כיבוי.
- כיבוי הנר מפני דבר אחר.  
כיבוי הבקעת של יתעשן הבית והקדרה.  
כיבוי דלקה.  
6. כחילת העין.

בסיכום זה נסכם את השיטות השונות בכל אחד מהדינים הללו:

### 1. הגדרת "אוכל נפש"

רא"ש, מאירי - היתר מלאכת אוכל נפש כולל רק צרכי הכנת סעודת יום טוב.  
רמב"ם, רמב"ן, וכנראה גם הרא"ה ורבינו אלחנן - היתר מלאכת אוכל נפש כולל אף צרכי הגוף.

רמב"ם, רבינו אלחנן - רחיצה, סיכה, חימום ומקום מגורים בכלל "אוכל נפש". תשמיש אינו נכלל באוכל נפש.

רמב"ן - תשמיש ורפואת הגוף נכלל ב"אוכל נפש". כנראה גם רחיצה, סיכה וחימום. מקום מגורים אינו כלול באוכל נפש, ורק מקום לסעודה כלול במכשירי אוכל נפש.

רא"ה - תשמיש כלול ב"אוכל נפש". מקום מגורים ורפואת העין אינם כלולים ב"אוכל נפש".

### 2. "לכם - לכל צרכיכם"

רמב"ן - אינו סובר דין זה כלל, ואף לא בשיטת רבי יהודה (אלא שר' יהודה לומד מכך רק מכשירי אוכל נפש).

שאר הראשונים - סוברים שלדעת רבי יהודה כל צרכי הגוף נלמדים מ"לכס".  
רא"ה, וכנראה גם לרמב"ם - להלכה הנלמד מדין "לכס" אסור מדאורייתא.  
רא"ש - הנלמד מדין "לכס" אסור רק מדרבנן, ולדעה אחת מותר אף מדרבנן ואין מורין  
כך.

בעל המאור - הלכה כר' יהודה ואין מורין כן<sup>26</sup>.  
ראב"ד - הלכה כרבי יהודה, ומורין כדבריו, ואין הלכה כסוגייתנו<sup>27</sup>.

### 3. מכשירין

רא"ש - כיבוי מוגדר כמכשירין בדבר אחר ובעישון הבית, ואינו מוגדר כמכשירין באוכל  
נפש.

מהרא"ש ניתן לדייק שלוש שיטות בהגדרת מכשירין:

1. כשנהנה בשעת המלאכה הוי "מלאכת אוכל נפש", אך כשנהנה לאחר עשיית  
המלאכה הוי מכשירין.
2. כשהמלאכה היא לצורך תשתית להנאה הוי "מלאכת אוכל נפש", ורק כשעושה  
את המלאכה לצורך ההנאה ממש, הוי מכשירין.
3. גרש"ז, אבני נזר בדעת הרא"ש: כשלא עושה את המלאכה בגוף החפץ הוי  
מכשירין.

### 4. "מתוך"

נחלקו הראשונים בסוגיה האם ניתן לומר מתוך, מאוכל נפש למכשירין השווים לכל נפש:

1. רשב"א (ד"ה אין לו כלי) רא"ש (בהסברו השני): אין אומרים 'מתוך' מאוכל נפש  
למכשירין.
2. רא"ש בהסברו הראשון, גרש"ז (שם) בשם תוס' שבת צה, א: אומרים 'מתוך' מאוכל  
נפש למכשירין.

### 5. מלאכת כיבוי

נחלקו הראשונים בדין מלאכת כיבוי ביום טוב:

- א. רא"ש: מלאכת כיבוי היא מלאכה רגילה, וכשהיא נעשית לצורך אוכל נפש היא  
מותרת.
- ב. רא"ה: מלאכת אוכל נפש היא כל מלאכה המייצרת אוכל. מלאכת כיבוי איננה מיועדת  
לייצר אוכל נפש, אלא רק לסלק נזק, ולכן היא אסורה ביום טוב. כשנהנה בזמן  
המלאכה, מלאכת הכיבוי מוגדרת כאוכל נפש, ומותרת ביום.

---

26. אולם לא ברור האם הוא מפרש שאף צרכי הגוף הותרו רבי יהודה, או שרק מכשירי אוכל נפש הותרו על ידו.  
27. ההערה הקודמת תקפה אף לדברי הראב"ד.

- ג. מאירי: כל מלאכת כיבוי אסורה ביום טוב, אלא אם כן הכיבוי נעשה ממילא, כמו בבשרא אגומרי.
- ד. רמב"ם: כל מלאכת כיבוי אסורה ביום טוב. מותר לצלות בשרא אגומרי ולעשן תחת הפירות, אך לא מבואר בדברי הרמב"ם מדוע מותר.

• **כיבוי מפני דבר אחר**

- רמב"ם, רא"ה ומאירי: אסור לכבות את הנר - מלאכת כיבוי אסורה מהתורה.
- רא"ה: אסור - להלכה "כל צרכים" אסור מהתורה.
- רמב"ן, רא"ש בדעה שניה: אסור מדרבנן לכבות הנר לצורך דבר אחר, דהוי מכשירין שנאסרו מדרבנן ביום טוב.
- רא"ש בדעה ראשונה: מותר לכבות הנר לצורך בעילת מצוה בלבד, לצורך ביאות אחרות - אסור מדרבנן.
- בעל המאור, רא"ש באפשרות נוספת: מותר לכבות את הנר, ואין מורין כן.
- ראב"ד: מותר לכתחילה לכבות את הנר.

• **כיבוי הבקעת שלא תתעשן הקדרה**

- רמב"ם, רא"ה ומאירי: אסור מהתורה לכבות, למרות שישרף תבשילו.
- רשב"א<sup>28</sup> ורא"ש: אסור מדרבנן לכבות להצלת הקדרה (למרות שהוא צריך אותה ביום טוב), אך מותר לכבות לצורך הצלת התבשיל.
- בעל המאור, רא"ש באפשרות אחת: מותר, ואין מורין כן.
- ראב"ד: מותר לכתחילה, שהלכה כרבי יהודה המתיר כל מכשירין ביום טוב.

• **כיבוי דלקה, וכיבוי הבקעת שלא יתעשן הבית.**

- רמב"ם, רא"ה ומאירי: אסור מדאורייתא לכבות ביום טוב.
- רמב"ן: לצורך מקום מגורים - אסור מדאורייתא, לצורך מקום אכילה - אסור מדרבנן.
- רא"ש: אסור מדרבנן - שכל מכשירין שאינן לצורך אוכל נפש ממש אסורים מדרבנן.
- בעל המאור, רא"ש באפשרות אחת: מותר ואין מורין כן.
- רשב"א בשם יש אומרים: לצורך מקום מגורים - אסור מדרבנן. לצורך מקום אכילה - מותר מדרבנן.
- רבינו אלחנן: מותר לכבות לצורך מקום מגורים, שאף צורך זה בכלל מלאכת אוכל נפש הוא.

**6. כחילת העין**

לפוסקים כסוגייתנו (הרמב"ם, הרמב"ן, הרא"ה והמאירי): אסור מדרבנן.

---

28. ד"ה אם בשביל.

הרב אליהו ליפשיץ

לראשונים שאין פוסקים כסוגייתנו : בעל המאור ודיעה ברא"ש - מותר ואין מורין כן.  
ראב"ד - מותר לכתחילה.